



Een dam die dient om het regenwater in het Fochteloërveen vast te houden.

WATERHUISHOUDING IN EN ROND HET FOCHTELOËRVEEN

Klaas Voetberg

De voornaamste bestaansvoorwaarde voor levend hoogveen is dat het veen met voedselarm regenwater verzadigd is. De handhaving van een voedselarme situatie en een hoge weinig wisselende grondwaterstand, kan in stand gehouden worden door de neerslag in het gebied zoveel mogelijk vast te houden. Instroming van voedselrijk grond- en oppervlaktewater dient verhindert te worden. Om het laatste te bereiken zal het voedselarme hoogveenreservaat bovenstrooms dienen komen te liggen ten opzichte van voedselrijke gebieden. Een bijzonder groot probleem tot nu toe was dat in de zomer het grondwater dieper wegzakte dan ca. 20 cm beneden het maaiveld (soms zelfs tot dieper dan 1 meter, in de le-

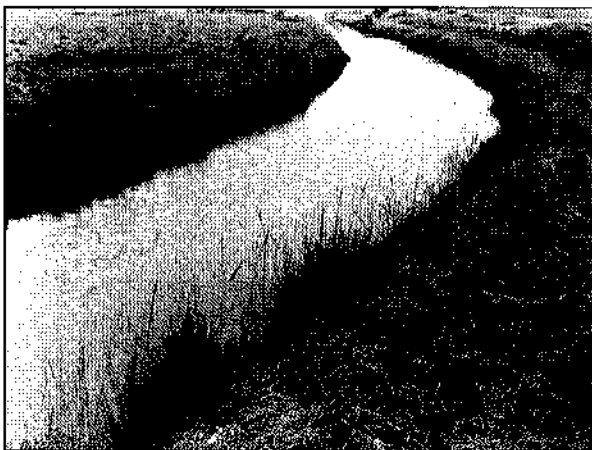
vende kern). Het contact, via minuskul kleine buisjes tussen het grondwater en de levende veenmossen wordt daardoor verbroken. Via sporen diende de veenmosgroei in de herfst opnieuw te beginnen. Voor het regenereren van het hoogveen vormt dit een groot koelpunt daar hierdoor de concurrentie met andere plantensoorten (bv. pijpe-strootje) te groot kan worden.

Schaaphokswijk, een ongewenst element

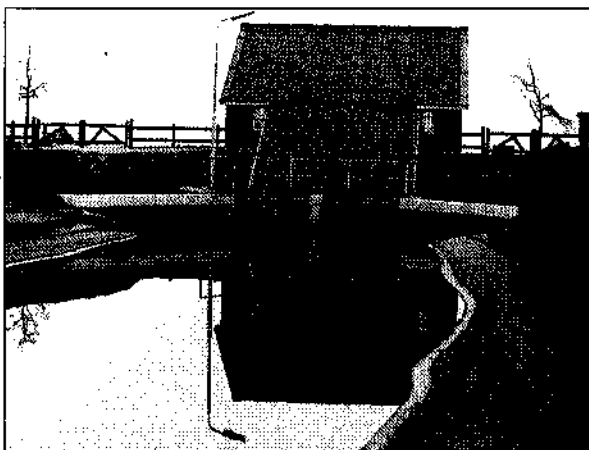
Instroming van voedselrijk water in het hoogveengebied kon tot begin 1987 plaatsvinden via de Schaaphokswijk. Deze leiding voerde landbouwwater af uit de ruilverkaveling Smilde over een oppervlakte van

Het Fochteloërveen is qua karakter en omvang in Nederland en daarbuiten een uniek natuurgebied. Het kan gerekend worden tot de plateau- of vlakke hoogvenen. In de kern van dit circa 1700 ha grote gebied, dat zich over de provinciegrenzen van Friesland en Drente uitstrekt, zijn de omstandigheden nog zodanig dat voldaan wordt aan de voorwaarden voor een groeiend mosveen. Het beheer, dat praktisch geheel berust bij Natuurmonumenten, is gericht op het behoud van het hoogveenlandschap en op het herstel van de daarbij behorende ecosystemen. Gestreefd wordt naar uitbreiding van de levende hoogveenkern en daarmee naar een zo groot mogelijke verscheidenheid van planten en dieren die kenmerkend zijn voor hoogveen. Zowel het inwendige als het uitwendige beheer zijn voor behoud en herstel van dit natuurgebied van wettelijke groot belang.

ca. 1100 ha ('De Zeven Blokken'). Naast overbemesting zorgde deze sloot ook voor een ongewenste drainerende werking over een grote oppervlakte in het hoogveen. Bij handhaving van de Schaaphokswijk op laag peil en de afvoerfunctie voor voedselrijk landbouwwater, zou er een ongewenste situatie blijven voortbestaan, waarbij deze leiding in dit grootschalig reservaat een vreemd, sterk storend element zou blijven vormen. Bij kalamiteiten in de afvoer van het hoofdafwateringsstelsel zou er zelfs een inundatie met voedselrijk water kunnen ontstaan. Hierdoor zou het voedselarme hoogveengebied ernstig worden geschaad. Niet alleen vanuit de hoogveenvegetatie redenerend is de Schaaphokswijk een on-



De Schaaphokswijk wordt als bemestend element uit het voedselarme hoogveengebied geïmporteerd.



Het gemaal: het werkt voor de landbouw en de natuur.

gewenst element. Ook vanuit het faunabeheer zijn doorsnijdingen van de huidige omvang nadelig. Vanuit het beheer als natuurmonument als totaliteit tenslotte, dient het beheer in één hand te zijn bij een natuurbeschermingsinstantie.

Na veel studie en 10 jaar overleg tussen waterschappen, rijk, provincie en Natuurmonumenten voorziet het ruilverkavelingsplan Smilde in het maken van omleidingswerken waardoor genoemde afvoerweg wordt verlaten. Drente en de rijksoverheid hebben in de oplossing van dit knelpunt een sterk positieve rol gespeeld.

Er ontstaat voor het Fochteloërveen, dat buiten de ruilverkaveling Smilde en in het Waterschap Noordenveld ligt, een eigen waterregiem. Daardoor wordt een intern waterbeheer mogelijk waarbij enerzijds de toevoer van voedselrijk water van buiten wordt voorkomen en anderzijds een los van de omgeving staand waterpeil ontstaat. De nieuwe afvoerweg, waarvan een gemaal bij de Van Lierswijk deel uitmaakt, leidt deels door het Waterschap Smilde en deels door het Waterschap Noordenveld, waar gebruik wordt gemaakt van een gedeelte van de Kolonlevaart.

Resultaten

De verhoging van de grondwaterstanden in het hoogveengebied zal plaatselijk leiden tot inundaties van niet te grote omvang (enkele tientallen hectares). In een groot deel van het gebied zal het grondwaterstandnivo in de winter stijgen met ca. 100 cm. In hoeverre hierdoor condities geschapen worden die

aanleiding geven tot het opnieuw ontstaan van 'levend hoogveen' kan nog niet goed worden overzien. Zeer aannemelijk is, dat door deze maatregelen de huidige hoogveenkern met groeiend mosveen een aanzienlijke uitbreiding kan ondergaan en zich gedurende de droge zomerperiodes vermoedelijk ook kan handhaven. Ten opzichte van de huidige situatie, waarbij ook de levende kern van het reservaat nog te maken heeft met te lage zomer-grondwaterstanden, biedt de aangegeven oplossing een duidelijk perspectief tot goede ontwikkelingsmogelijkheden. De maatregelen beogen een eerste aanzet te geven. In de toekomst kunnen de stuwpeilen nog geleidelijk verhoogd worden. Randvoorwaarden zijn daarbij o.a. dat de te inunderen gebieden een niet te grote oppervlakte beslaan. Er zal daarbij geen schade ontstaan voor derden.

Het omleiden van de Schaaphokswijk heeft meerdere voordelen:

- het voorkomen van het instromen van voedselrijk water;
- de mogelijkheid om de drainagebasis van het hoogveen te verhogen; (de verhoging van het peil in de Schaaphokswijk is groter dan zonder afdamming van genoemde leiding, omdat in laatste geval inundaties dienen te worden voorkomen).

Het voedselarme regenwater dat zich na afstroming verzamelt in de Schaaphokswijk kan opnieuw in het hoogveen gebruikt worden, bv. voor het opzetten van het sloot- en grondwater in en rond de Veertigroewijk. De gevolgen van het omleiden van de

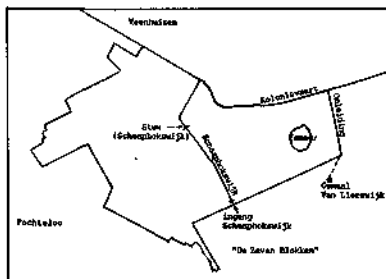
Schaaphokswijk zullen bestaan uit:

- het direct scheppen van plas-drassituaties en de directe groeiomstandigheden voor de vorming van hoogveen over ca. 200 à 300 ha;
- het op indirecte wijze scheppen van mogelijkheden om de kern van levend mosveen uit te breiden, doordat de drainagebasis wordt verhoogd en de 'randen' van het centrum van het hoogveen ook zomers vochtig genoeg blijven. Dit betreft eveneens een extra oppervlakte, doch niet te voorspellen is hoeveel dit precies zal zijn;
- het mogelijk creëren van natte hoogveencondities elders in het gebied met voedselarm water uit de Schaaphokswijk (bv. via de Veertigroewijk naar het Esmeergebied; hierover is nadere studie nodig).
- het in sterke mate beperken van de brandgevoeligheid van het gebied.

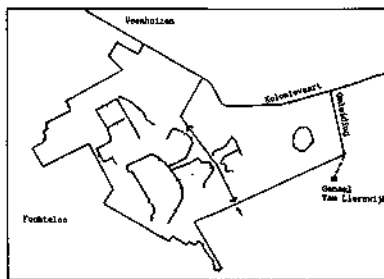
Dammenplan

Het door de Grontmij opgestelde inrichtingsplan ter verbetering van de waterhuishouding van het hoogveenreservaat is uitgevoerd in 1985.

Met de, op maaiveld aangebrachte, dammen die een totale lengte van 15 km hebben en een gebied omvatten van ca. 1000 ha is in het reservaat een compartimentering ontstaan. Door de dammen wordt het regenwater langer vastgehouden op en in het maaiveld. De schommelingen in de grondwaterstand worden gedompt. Op deze wijze maakt de hoogveenvorming een betere kans. Door opname van een aantal meetpunten in het gebied



Fochteloërveen, maatregelen in het kader van de ruilverkaveling Smilde.



Dammenplan Fochteloërveen.

worden de grondwaterschommelingen vastgelegd. Vervolgens wordt nagegaan hoe het waterpeil in de verschillende omkade gebieden ingesteld dient te worden. Dit is mogelijk doordat in de kaden overlaten met schotbalken zijn aangebracht. Nu reeds kan worden geconstateerd dat grote delen van het hoogveenreservaat een veel gunstiger waterpeil hebben verkregen dan tevoren het geval was. De kaden zijn reeds begroeid met heide en grassoorten, zodat deze na verloop van tijd niet meer opvallen in het landschap.

De dammen zijn voor een deel concentrisch aangelegd, zodat het regenwater van het ene kompartiment in het andere stroomt en soms zelfs tot vier maal toe gebruikt wordt. Het natter worden van de randen van het hoogveen, zonder dat dit voldoende behoefte te zijn voor hoogveengroei, is indirect voor de levende kern gunstig, doordat er vanuit het midden dan minder water afstroomt naar het omringende bos- en landbouwgebied.

De dam om het centrum van het gebied omvat een kompartiment van 170 ha. Dit centrum is nooit afgegraven en daardoor het meest authentieke deel van het hoogveen. Vroeger werden leemdammen ook aangelegd om het zeer zure veenwater weg te leiden van de vruchtbare landbouwgronden. In Boertange werden ze aangelegd om het hoogveen nat te houden en zodoende te laten functioneren als verdedigingslinie.

In 1985 is tevens een gedetailleerde vegetatiekartering uitgevoerd. De eerste ontwikkelingen na de peilverhogingen wijzen op een toename van soorten die kenmerkend zijn voor slenken in hoogvenen. Het betreft o.a. een spektakulaire uitbreiding van éénjarig wollegras en veenpluis en voorts van witte snavelbies en waterveenmos. In sommige delen zien we een toename van gewimperd veenmos. Deze soort wijst op een lichte bemesting. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door de inundatie van voormalig droog veen;

verwacht wordt dat dit een tussenfase is naar herstel van de hoogveenvorming. De plasdrasse delen van het hoogveenreservaat zijn interessant geworden voor broedvogels zoals grutto, tureluur, slobbeend en wintertaling, scholekster, Kievit, gele kwikstaart en witte kwikstaart. De ontstane plasdrassituatie is daarnaast aantrekkelijk geworden voor vogels op trek. Waargenomen zijn: goudplevier, kemphaan, watersnip, grutto, regenwulp, zwarte ruit, groenpootruit, witgatje, bosruit, oeverloper, zwarte stern, visdief. Voorts foerageert er een groot aantal boeren- en huiszwaluwen. De externe maatregelen middels het omleiden van de Schaaphokswijk en het dammenplan zullen elkaar goed aanvullen.

Aanvaardbaar compromis

Een deel van het hoogveengebied, nl. de zuidelijke en oostelijke rand en met name het Esmeergebied zal ten gevolge van de ruilverkaveling meer uitdrogingsverschijnselen gaan vertonen ten opzichte van de huidige situatie. In deze zone was de vochtsituatie tot nu toe ook niet optimaal. Om de schade zoveel mogelijk te beperken is een hoogwatersloot gerealiseerd op de zuidgrens tussen het hoogveengebied en het landbouwgebied. In de afweging is hiermee rekening gehouden. De genoemde voordelen zijn tevens van dien aard dat tot een acceptabel compromis kon worden besloten. Wellicht kan regenwater uit het westen van het gebied via de Veertigroewijk hier een verdere verbetering geven.

Inmiddels (1985) is in het kader van het dammenplan tevens een voorziening getroffen om het voedselrijke water van het ca. 80 ha grote Vloeiveldengebied af te voeren naar de Lyklamavaart in Friesland. Belasting van de Schaaphokswijk met dit voedselarme water behoort daarmee definitief tot het verleden.

Meestal is een dergelijke verandering over de provinciegrenzen zeer moeilijk. Een bijzonderheid was dat er tot nu toe water uit Friesland naar Drente liep, zonder dat dit tegen te houden was. Het waterschap te Oosterwolde ging er derhalve mee akkoord dat over een nagenoeg gelijke oppervlakte 'Drents' water naar Friesland werd gedirigeerd.

Kosten

De rijksoverheid subsidieert voor 100 % de aanleg van een vervangende leiding voor de Schaaphokswijk ten oosten van de Norger Petgaten. (Hier doet zich een voorbeeld voor van een geval hoe een ruilverkaveling kan werken voor een groot aaneengesloten en bestaand natuurgebied).

De provincie Drente, het Rijk en Natuurmonumenten betalen elk 2,25 ton om de extra exploitatiekosten van het landbouwgebied bij Van de Lierswijk (eenmalig) te bekostigen. Natuurmonumenten betaalt de meerdere onderhoudskosten van de afvoerweg in het waterschap Noordenveld (ca. f 70.000,—).

Het dammenplan heeft 7 ton gekost en werd gefinancierd door het ministerie van Economische Zaken als werkverruimingsobjekt.

Het herstel van de laatste 2000 ha van een vroeger nog veel groter hoogveengebied, is wellicht een voorbeeld voor een land als Ierland om tijdiger dan bij ons dit type natuurgebieden in stand te houden en zodoende later voordeliger uit te komen. Al moge duidelijk zijn dat er in genoemd land veeleer andere motieven, nl. ecologische, in overmaat aanwezig zijn om het hoogveen te sparen.

Al met al is Natuurmonumenten van mening dat de bestede bedragen voor dit belangwekkende gebied van veel nut zijn. Het heeft een eenmalige rekonstruktie van de faktor water mogelijk gemaakt, waarna de natuur zelf tot in lengte van dagen haar steentje moet bijdragen.

	I (voor 1985) (mm/jaar)	II (Na 1985) (mm/jaar)
— verdamping	450-500	550
— verticale wegzijging naar de ondergrond (ca. 0,2 mm/etm.)	100	100
— schijnspiegelafvoer		0
— oppervlakkige afvoer	250-200	
— neerslag		150
	800	800

Schatting van een globale waterbalans voor het Fochteloërveen vóór en na het dammenplan van 1985.